

DE VERZUCHTING VAN ANTWERPEN OM DE VERLOREN ZEEEN.

Door Dr. Floris PRIMS.

De Beneden-Schelde, van Tholen tot aan de zee, de Oosterschelde, is altijd Zeeuwsch geweest; de Honte of Westerschelde was eveneens over geheel haar breedte Zeeuwsch, van Hontemuiden tot de Wielingen. Geheel de zeehandel van Antwerpen heeft dus steeds afgehangen van de vrije vaart op een benedenstroom die onder een andere leenroerigheid lag dan de Scheldestad zelf.

Maar Zeeland behoorde tot het keizerrijk evenals Brabant en het Antwerpsche markgraafschap. Mede met het keizerrijk en met de graven van Holland-Zeeland betwistte Antwerpen aan Vlaanderen dezès vermeende rechten op de landen Bewesterschelde: reden waarom men in de XIIIe eeuw, — en ook nog in 1302, — te Antwerpen alles behalve Vlaandersch heeft gevoeld. Terloops weze hier nog bij aangestipt dat Antwerpen sedert onheuglijke tijden geleidevrijheid op de Honte bezat, en dat, van uit dezelfde onheuglijke tijden, de drie Zeeuwsche stapels van zout, haver en visch, voor geheel Brabant, te Antwerpen lagen. Zoo was de Antwerpsche economie versnoerd met die van de Zeeuwsche landen tusschen Honte en Schelde. Die landen waren de middelaars tusschen Antwerpen en de zee in de XIII^{de} eeuw, en onze stad voelde zich veilig in de verstandhouding met Holland-Zeeland. Het is de groote politiek geweest van Hendrik I van Brabant en van zijn opvolgers der XIII^{de} eeuw, Holland en Brabant met elkaar te verbinden.

De betrekkingen van Antwerpen met de zee kwamen nu echter onder controol van Vlaanderen van af 1357, dank zij de scheidsspraak van Ath tusschen Vlaanderen en Brabant. Antwerpen wordt van Brabant afgespleten en onder Vlaanderen gesteld. Meteen waren de Antwerpenaars hun Zeeuwsche stapels en — praktisch — hun zeeweg kwijt.

Maar wanneer, op het einde der Vlaamsche periode, onder den gunstiger gestemden hertog Philips de Stoute, de Antwerpsche jaarmarkten opbloeien, wapent de stad op eigen

kosten schepen om de veiligheid der kooplieden op den zee-weg te verzekeren.

Dit zou echter weldra overbodig worden. Immers de hertogen van Burgondie zullen én Vlaanderen én Brabant én Holland-Zeeland, al de Scheldelandouwen gezamenlijk onder hun gezag brengen.

En zoo was een der voornaamste voorwaarden vervuld die er zijn moest om weder van Antwerpen een ware zeehaven te maken. De Scheldestad werd dan ook onder Keizer Karel de eerste West-Europeesche zeestad. Er kwam zeelucht over Antwerpen, meegebracht in de bolle zeilen der karaveelen, en kunstenaars en handelaars, ambachten en natien, het hield nu allemaal van de zee en van den zeestroom.

Toen kwam de politieke verwickeling die uitgroeide tot een vollen opstand tegen den « natuurlijken prins ».

Men heeft er zich te Antwerpen spoedig rekenschap van gegeven dat het een levenskwesitie was voor onze stad, dat Brabant en Holland-Zeeland zich bleven verstaan. Ter wille van de zee moest Antwerpen de partij van Zeeland houden. Viel Zeeland in andere handen dan was het met Antwerpens grootheid gedaan. Strategisch gezien was Zeeland de zwakke plek van het Spaansche dominium, terwijl Antwerpen, sedert Alva, als een bolwerk was opgezet geworden. Men gaf er zich ook in Zeeland wel rekenschap van. Geen Staten legden dan ook meer onafhankelijkheidszin aan den dag, ook tegenover de « generaliteit », dan die van Holland-Zeeland. Zij waren de meesters van de groote wateren. Ze konden Antwerpen vervangen en zelf erfgenaam worden van al de gunstige factoren die Antwerpen eenmaal hadden groot gemaakt.

Het is juist tijdens deze jaren van zoogemeende vrijheid, van opstand tegen Spanje, dat de oneenigheid onder de vroeger vereenigde Generaliteit het vraagstuk van de zee voor Antwerpen stelt. De Staten van Zeeland zouden in 1581, op 26 Juni, de heerlijke rechten op de steden van Vlissingen en Vere te gelde maken.

De Antwerpsche Maandagsche Raad van 19 Juni 1581 begrijpt ten volle de draagwijdte van hetgeen er op til is. Antwerpen besluit Vlissingen te allen prijze aan te koopen en duidt de afgevaardigden aan die de zaak zullen bepleiten voor den prins en voor de Staten Generaal. Ziehier de commissie die ze medekrijgen :

« De voorschreven gecommiteerden, na behoorlijke en gewoonlijke dienstbieding, zullen zijn Excellentie aandienen

hoe dat bij de Leden der stad — (nadien zij hebben verstaan dat men den 26sten dezer maand zal procedeeren tot het verkoopen en den palmslag geven, bij publieke subhastatie van de steden van Vlissingen en van Vere) — samen en met gemeene resolutie is geraamd en besloten dat men tot behoef van deze stad zal koopen en den palmslag aanvaarden van de stede van Vlissingen, volgens en in conformiteit van de resolutie van den Maandagschen Raad van den 19^{den} Juni.

Wezende de voorschreven leden daartoe geroerd en gecomoveerd ten bemerke en consideratie van het groot nadeel en prejudicie welk de stad zou geraken te lijden, ingeval dezelve stad zou komen in eenige andere handen van steden, Heeren of landen.

Waardoor, mits de ligging van dezelve plaats, staande dezelve onder de regeering en het bewind van eenigen anderen Heer of Meester, ten appetijte en beliefte deszelfs, de scheepvaart, trein en koopmanshandel op deze stad, zou geraken gediverteerd, verkeerd of ten minste grootelijks verhinderd en belet, en aldus het fundament waarop het geheel welvaren dezer stad is rustende, zou weggenomen worden.

In dier voege dat zij, om te voorkomen het bederf dezer stad, tot dien aankoop hebben besloten, zonder voor oogen te hebben eenige begeerte van regeering of heerschappij (van Antwerpen over Vlissingen) maar alleen het algemeen welvaren.

Welke zaak echter de stad van Antwerpen en haar Leden niet willen aanvangen zonder eerst en vooral het zelve zijne Excellentie (den prins van Oranje) aangediend te hebben, hem verzoekende in consideratie van de goede affectie en genegenheid die hij dezelve stad is toedragende, hetzelve voor goed en aangenaam wille inzien, en deze stad daarbij met zijn goeden raad en voorzichtig advies wille assisteeren, en in het effectueeren van dien, alle hulp en bijstand wille doen, gelijk zij hetzelve van zijn vorstelijke Genade geheel zijn verwachtede.

Zich ganschelijk desaangaande ook in Zijne Excellentie betrouwende dewelke men niet en twijfelt zij en zal inzien en bemerken hoe grootelijks en hoeveel deze stad niet alleen in het particulier, maar ook den lande generaal is importeerende dat dezelve stede van Vlissingen niet gerake te vallen onder eenigs anders bewind dan deze stad...

Daarbij voegende dat in deze niet alleen op de stad Antwerpen is te letten, maar ook op het belang van het geheel achterland, en in het bijzonder van Brabant waarvan Zijne Excellentie niet alleen is de gouverneur, en aldus het toezicht deszelfs lands Zijne Excellentie principaallijk is rakende, maar dat ook dezelve Zijn Excellentie zijn voornaamste en heerlijkste goederen binnen Brabant is hebbende... »

Verder onderzocht men het geval waarin de prins van Oranje zelf Vlissingen wilde koopen. De stad wees op het gevaar voor haar dat alsdan Vlissingen eenmaal zou worden vererfd « apparentelijk aan eenige vreemde geallieerden van Zijns Excellentie dochters »...

En de stad beloofde ten slotte Vlissingen zeer voorkomend te behandelen. Maar Willem van Oranje, de vader des vaderlands, was met die Antwerpsche zorgen niet gediend en sloeg het Antwerpsche voorstel af en hield voor zich zelf de heerlijkheden van Vlissingen en Vere, en het zou de dood van Antwerpen worden. (1)

Antwerpen geraakte ingesloten in de binnenlanden. Tot Lilloo en Liefkenshoek, soms nog dichterbij, lag sinds 1585 de Hollandsche vijandelijke krijgsmacht die den zeeweg verbood.

Bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand in 1609 had men te Antwerpen verhoopt en verwacht, — naar de ietwat onduidelijke tekst der overeenkomst scheen toe te laten, — dat weldra de regelingen zouden worden getroffen waarbij de zeeweg wederom, na 25 jaren slot, zou worden opengesteld. Zoo natuurlijk scheen ons dit recht. Maar de Hollanders hielden er heel andere berekeningen op na, dan die van natuur- of volkenrecht. De Schelde mocht noch nu noch later geopend worden. Het Zuiden, met Antwerpen, mocht economisch niets anders zijn dan een generaliteitscolonie ten bate der Hollandsche handelscompagnieën. Antwerpen moest en zou van de zee afgesloten blijven.

Eenige hoop laat er te Antwerpen op in 1632 wanneer er spraak is van een nieuw accoord met de Staten van het Noorden. Isabella vindt goed dat men afgevaardigden naar Maastricht sture om er de Hollanders te ontmoeten. En het Antwerpsch magistraat richt zich dadelijk tot de aartshertogin en wel met volgende rekweste :

« Vertoonen met alle nederigheid de burgemeesters,

(1) Zie stadsarchief, Collegiaal actenboek, in dato 22 Juni 1581.

schepenen en de Raad der stad Antwerpen, dat de ontmoeting van de gedeputeerden der Staten Generaal van de gehoorzame provincien met de gedeputeerden der vereenigde provincien te Maastricht, hen aanzet zich te herinneren hoe dat alhoewel het tractaat van de treve van 1609 al de andere steden en plaatsen van het land hun oude voordeelen en commoditeiten heeft teruggegeven, enkel de stad Antwerpen niet heeft kunnen genieten van hetgeen vroeger de oorzaak was van haar vooruitgang en welvaart, te weten van den vrijen handel op de rivier de Schelde naar de zee toe, zonder welke vrijheid het haar onmogelijk is zich te herstellen uit den miserabelen staat waarin zij zich bevindt, vreezende nu dat, indien de overeenkomst die men te Maastricht bewerkt geen betere voorwaarden voor de stad aanbrengt, zij altijd desolaat zal blijven, willen zij daarin voorzien door in alle onderwerping aan Uwe Hoogheid voor te stellen dat zij van advies zij dat de Stad Antwerpen zoo belangrijk is voor den dienst van Zijne Majesteit, en voor de constructie van geheel dit land, dat zij de gedeputeerden der Staten te Maastricht expresse brieven zou geven, door dewelke zij zouden worden gelast in zeer dringende recommendatie te hebben de opening der gezegde rivier, opdat de gezegde stad in staat gerake te leven, en meer van dienst te zijn voor Zijne Majesteit... »

Meer dan waarschijnlijk is deze rekweste opgesteld geworden door den pensionaris der stad Jacob Edelheer.

De onderhandelingen worden van Maastricht verlegd naar den Haag waar men, begin 1633, vergadert. Jacob Edelheer is er de eerste vertegenwoordiger van Antwerpen, en geheel zijn bedrijvigheid geldt den zeeweg. Hij heeft er een merkwaardige Schelde-studie toe samengesteld, een juridisch historische studie die nu nog van beteekenis is. Maar van eenig « recht » zouden de Hollanders zelfs niet laten spreken. Edelheer moest weldra naar Brussel seinen :

« Le sommaire des propositions mises en avant par les Etats des Provinces-Unies touchant le commerce est tel que la rivière de l'Escaut, le canal de Sas et Swin et autres embouchures de mer y répondant ne pourront être navigués qu'au pied de la trêve précédente, en changeant de bateau et se soumettant à telles servitudes que la guerre a introduites... »

Onze afgevaardigden oordeelden — onder hen — dat ze

zooverre van den vrede waren, ondanks alle inschikkelijkheid van hunnentwege, — als hun handen van den hemel. Edelheer had schoon aan te voeren « dat het toch redelijk was dat de wetten ingebracht wegens den oorlog, ophielden bij vrede en bestand, vooral de wetten die een oppressie waren van de natuurlijke vrijheid zooals het gebruik der rivieren, — die van de Staten antwoordden dat het lastbreken en de verbodeming overeenkwamen met het recht van het land en moesten worden behouden om het smokkelen tegen te gaan... En bij de uiteindelijke discussie van 26 Maart 1633 zegden de Hollanders dat aan het slot der zeegaten niets zou gewijzigd worden, want « zoo niet zou de geheele zeehandel naar de havens van den koning gaan, en de vrede of het bestand zou nadeeliger voor Holland zijn dan de oorlog. »

De verzuchtingen naar de zee rezen terug op uit den Antwerpschen boezem, bij de sluiting van den oorlog om de troonopvolging van Spanje. De vredetractaten veranderden den internationalen toestand van onze provinciën daar men ons in persoonlijke vereeniging bracht met den keizer van Oostenrijk en ons losmaakte van Spanje. Treffend is het hoe de Antwerpsche magistraat orde geeft aan de kunstenaarschilders die de zaal voor de conferentie der Morgendheden op het Antwerpsche stadhuis zullen stoffeeren, er de beeltenis in aan te brengen van den Scaldis die zijn boeien heft. Het pannel dier groote verzuchting naar de zee, is nog altijd te zien in onze gemeenteraadszaal.

Maar ook in deze tractaatjaren 1713-1715 werden al de betrachtingen omtrent den zeeweg even radicaal teleurgesteld als in 1609 en in 1633 iets was er echter veranderd: het was mogelijk geworden van uit Oostende uit te varen. En dadelijk is er Antwerpsche ondernemingsgeest, bij met Antwerpsch kapitaal, ijverend voor patentbrieven voor colonialen handel. Zoo vaarden te Oostende de schepen uit van De Pret, van Cloots, en zoo kwam men ten slotte tot de stichting te Antwerpen van een Algemeene Keizerlijke Compagnie die Oostendsche compagnie zou heeten; immers de schepen dier compagnie zouden te Oostende uit- en invaren, en Antwerpen zou er geen van zien, al ware het zooveel voordeeliger geweest de aangebrachte artikelen van het Oosten, weefsels, zijden, porcelein, thee en koffie, caliatourhout enz. te Antwerpen op de markt te brengen in plaats van te Brugge...

Toen bracht het de Antwerpsche zeeverzuchting tot het plan van een zeekanaal, dat Antwerpen verbinden zou met

Duinkerken of met Oostende. Men « concipieerde » een vaart die de oude Parmeesche vaart doorheen het Waasland benuttigen zou. . . Maar de weerstand van de schippers van Gent en van de Staten van Vlaanderen deed de plannen mislukken.

En wanneer nu keizer Karel VI zich op den koop toe gedwongen ziet zijn privilegie aan de Generale Indische Compagnie gegeven in te trekken, is het met alle hoop op de zee gedaan. Onder Poolsche vlag tracht men nog een paar keeren te varen voor rekening van de Compagnie. Wel zal men de beschikbaar geworden kapitalen trachten te beleggen in uitheemsche zeezaken; ook komt men er toe op het einde van den Oostenrijkschen tijd hier een Aziatische Compagnie of Compagnie van Trieste te stichten, — maar van een nieuwe verbinding van Antwerpen met de zee was geen spraak meer.

Wanneer Jozef II de vrijheid der Schelde opeischt, wordt hij te Antwerpen nauwelijks meer begrepen.

En wanneer de Franschen hier de Schelde eindelijk kunnen openstellen, wordt de commercieele beteekenis ervan veel meer in het buitenland verstaan dan in de eigen stad. Van alle de handelskruispunten van het Europeesche binnenland komen de handelaars zich te Antwerpen op den zeestroom vestigen, en brengen er de initiatieven die niet meer tot de traditie behoorden van de Antwerpsche geslachten en die pasten bij een zeeweg als dien der Schelde.
